

Tarih; Veri Yığınınna, Tarihi; Tarih Mühendisine mi Dönüşecek? Teknolojinin Getirdiği İmkânlarla Temkinli Bakmak

Will History Turn into a Data Heap, and the Historian into a History Engineer? A Cautious Approach to the Opportunities Brought by Technology

Hüseyin Hilmi Aladağ*

Sayın Editör;

Dijitalleşme ve büyük veri (big data) günümüzde muazzam bir tesir gücüyle fertleri ve toplumları önce değiştiren sonrasında trajik bir biçimde dönüştüren bir vakiadır. Teknolojik tekamülün temin ettiği konfor avantajları, verimlilik ve hız mevzu bahis olduğunda dikkate değer ilerlemeler sağlarken, beri taraftan bu gidişat insanı fert olmaktan çıkarıp sadece bir veri mesabesine indirgeme tehlikesini de içinde barındırmaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında, dijitalleşmenin ontolojisinde mevcut toptancılık, ferdin tecrübelerini ve ahlakî mesuliyet alanını yok sayarak aslında “insanın” nev’i şahsına münhasır özelliklerini iptal ve tehdit eden bir varoluş arz etmektedir. Yani “insan” “şey”leşmektedir. Esasen tarihin öznesinden tarihin nesnesine dönüşüm bir gerileme olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, dijitalleşmenin beraberinde getirdiği problemlerden belki de en önemlisi, insanın insanî cephesini yalnızca sayısal veriler üzerinden kavrama temayülüdür. Günümüz dünyasında tarihin dijitalleştirilmesi ve tarihçiler eliyle sayısal yöntemlerle şerh edilmesinin insanlık ve insan tecrübesi üzerindeki muhtemel tehditleri derinlemesine incelenmeyi hak ediyor. Tekno-tarih, tarihin insan merkezli yönünü göz ardı eden soğuk ve mekanikleşmiş bir tutum geliştirme tehlikesi taşıyor. Bu bakış açısı, “geçmiş” temelde “veri” olarak incelenirken, insanı, hadiselerin içindeki merkezi konumundan dışlayarak bir sayı ya da analiz edilebilir bir “veri kümesi” olarak görmektedir.

İnsanı bir “veri yığınınna” indirgeyen kavrayışlara yani en temelde teknolojik imkanlar ile yalnızca sayısal analizler üzerinden tarih yazımına karşı eleştirel bir bakış geliştirmek teknolojik imkanların toptan ve tümünden reddi anlamına gelmemektedir. Asıl gaye, neticede insan ve değer odaklı bir tarih felsefesi inşa etmek olmalıdır. Dolayısıyla insanlığın özünü, tecrübelerini, etik değerlerini ve tarihsel bilinç kavramlarını öne çıkaran eleştirel bir bakışın imkanlarını araştırmalıyız. Ancak önemli bir husus ‘insan odaklılık’ ifadesiyle individualist yaklaşımın katı bireyciliğinin aksine “toplumun” yani “insanlığın bütünü” kastedildiğinin akılda tutulmasıdır. İnsan, ferdî ve ictimai kimliğiyle birlikte tarihin içindedir.

Dijital tarihçilik, insanın ve insan tecrübelerinin kompleks yapısını, farklılığını ve zenginliğini bir algoritma tarafından analiz edilebilen veriye indirgeyerek dikkatlerden kaçırabilir. Bu otomat durum, insanın eylemlerine bitişik psikolojik, kültürel ve ahlaki

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi hilmialadag@osmaniye.edu.tr

Editöre Mektup / Letter to the Editor & Benzerlik / Similarity: 0

Başvuru / Submitted: 19 Şubat 2025 & Kabul & Accepted: 14 Mart 2025

Atıf / Citation: Aladağ, H. H. “Tarih; Veri Yığınınna, Tarihi; Tarih Mühendisine mi Dönüşecek? Teknolojinin Getirdiği İmkânlarla Temkinli Bakmak”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 24 (2025): 451-454.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

tecrübeleri hesaba katamayınca, anlam buharlaşır. Geriye sadece kabuk ya da posa kalır. Bu bakımdan toptancı bir mantık düzeneğinde yeniden anlamlandırma bu veri setlerinden devşirilmeye çalışılır. Tarih çalışmalarında ağırlığın bu veri setlerine odaklanması pek muhtemeldir ki tarihçiyi "mühendis" gibi çalışmaya ve kavramaya sevk eder. Böylece, tarihî hadiselerin insani ve ahlaki yönü gerilemeye başlayarak ferdin cemiyet planındaki mesuliyet dairesi konuşulmaz tartışılmaz hale gelir. Artık aşırılığa vardırılmış "ultra-rasyonel" ya da "extra-objektif" bir tarihçilik hâkim konuma yükselir. Aşırılığa vardırılmış derken veri setlerini sürekli bir ölçüm faaliyeti üzerinden salt bu sistematik ile okuyup anlamlandırma çabasını vurguluyorum. Bu eleştirileri yaparken de bir başka "aşırılığa" düşme potansiyelini peşinen kabul ediyorum. Elbette tarihçiler için geniş veri kümelerinin analizi marifetiyle ele geçecek imkanlar yeni ufuklar açabilir. İfade etmeye çalıştığım mahzurlar ve bunların muhtemel sonuçlarına dikkat çekmek isteyişim, bu sahadaki teknolojilerin ihmal edilmesi anlamına gelmiyor, üzerinde tekrar tekrar düşünülmesini teklif ettiğim hususlar esasen geniş tarihsel veri setlerinin incelenerek çalışmaların yürütülmesine karşı değildir.

Yalnızca teknolojik araçların sağladığı verilere yaslanan tarihsel yorumların beraberinde getirdiği bir diğer tehdit unsuru, kişisel ve toplumsal hafızayı zayıflatabilecek oluşudur. İnsan davranışları yalnızca büyük veri ve algoritmalarla izah edilemeyecek kadar karmaşık unsurlardan mürekkeptir. Sosyal, kültürel ve psikolojik özel bulunuşlar içerir.

Günümüzde savaşlarda, çatışmaların stratejik analizlerinde askeri algoritmalar gibi teknolojik unsurlar kullanılıyor. Savaşta insan kaybı sayısı ya da savaşın ekonomik maliyeti gibi hususlar verilere dayalı olarak analiz edilirken tüm ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik bulunuşuyla tarih anlatısında esasen "insan" kayboluyor.

Bir toplumun tekamülünü sadece ekonomik büyüme, gayri safi hasılat, nüfus artışı gibi sayısal veriler üzerinden inceleyip tanımlamak, insanlığın kültürel, etik ve insani değerlerinin ihmal edilmesi anlamına gelir. Misal olarak, sanayi inkılabının mutlak bir güzelleşmesinin yapıldığı, yalnızca üretim ve ekonomik büyüme bağlamında ele alındığı bir anlatıda, bu süreçte yaşanan insan hakları ihlalleri, işçi sınıfının sömürülmesi gibi gerçekleri tartışmaya alan kalmaz. Bir ülkenin kalkınma düzeyine dair sayısal veriler kullanılırken, toplumun tüm kesimlerine eşit bir şekilde dağılıp dağılmadığı gibi pek çok esaslı soru vardır. Veriler, toplumun ekseriyetini temsil edenler üzerinden oluşturulursa, marjinalize edilmiş toplulukların vaziyetinin bu analizlerde giderek kaybolması sorunu ortaya çıkacaktır. "Tarihçilerin Mühendisler" dönüşmesini hızlandıracak bu skorcu tarih yaklaşımlarına karşı, insan ve toplumun sayılara sığmayan yönlerini yeniden merkeze alan bir tarih felsefesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple, sürekli sayısal verilere istinat eden otomat ve mekanik yaklaşımlar yerine, insanın ve tarih boyu biriktirdiği değerler manzumesinin her cephesiyle tarih yazımının merkezinde olması gerektiğini savunmalıyız. Bilginin dijital ortamda saklanması, dijitalize bilginin tabiatı gereği insan hafızasını ve geçmişle olan insanî bağımızı zayıflatabilir. Teknolojiyle gelen bu hızlı bilgi erişimi ile ortaya çıkan konformizm, geçmişi derinlemesine anlamak yerine, sığ ve

mezvi kavrayışlarla sayısal bilgi akışına bağımlı anlam yoksunu bir hafıza meydana getirebilir.

Tarihçi anlatısını inşa ederken insanın tarihi değiştiren ve dönüştüren yönünü, mesuliyetlerini ve bu mesuliyetlerini idrak edemediğinde ortaya çıkan durumları etraflıca araştırmak ve ortaya koymak mevkiindedir. Tarih, neticede insanın düşünce ve fiillerinin etkisine açıktır. Bunun modern zamanlardaki en net örneklerinden biri, sivil hakların elde edilmesi için verilmiş mücadelelerdir. Fertlerin ahlaki sorumluluk şuuru içinde gerçekleştirdikleri kolektif eylemler büyük toplumsal değişimlere yol açmıştır. Ferdî ve ictimâî tecrübelerin ve ahlaki kararların bir sonucunun, ceza ve mükafatının olduğunu ortaya koyamayan tarihçilik kronolojik bir çetele tutmaktan başka nedir?

Cemiyetlerin kolektif hafızalarının teşekkülünde yaşadıkları tarihsel olayları nasıl hatırladıkları ve bu olaylara nasıl anlam verdikleri sadece kliometrik çabalarla anlaşılabilir. Bu bağlamda, insanın tarihî hadiselerdeki ferdî tecrübeleri, toplumların hafıza inşalarının yapı taşlarıdır. İnsanların olaylara nasıl tepkiler verdikleri, yeni toplumsal hadiseler karşısında, değişim ve dönüşüm aşamalarında ne hissettikleri, bu dönemleri nasıl anlamlandırdıkları tarihin derinlikli bir şekilde anlaşılması için kritik önemi haizdir. Köylerden şehirlere göç eden insanların, yeni bir yaşam tarzına adaptasyon sürecinde yaşadıkları zorluklar, kimlik ve aidiyet arayışlarındaki çelişkileri gibi sayılara sığmayan unsurlar ihmale gelemmez. Bu göçlerin istatistiksel analizleri, ekonomik sonuçları ve şehirleşme üzerindeki etkileri kuşkusuz değerlidir, ancak böylesi hadiselerde yaşanan insanî deneyimlerin kliometri ile vuzuha kavuşturulamayacak sayılara gelmeyen tarafına ağırlık vermek tarihin daha insan odaklı bir perspektiften ele alınmasını sağlayacaktır.

Tüm bunlarla birlikte madalyonun diğer yüzünde; dijitalleşme olgusu, tarihçilerin daha önce ulaşılması oldukça güç ve maliyetli olan arşivlere bilgi ve belgelere erişimini büyük oranda kolaylaştırmıştır. Önceden fiziksel olarak ulaşamayan evrak ve belgeler, dijital arşivleme yoluyla çevrimiçiye transfer edilmekte ve dünya genelinde araştırmacıların kullanımına açılmaktadır. Böylesi gelişmeler tarihçilerin işini oldukça kolaylaştırmıştır. Teknolojik araçların sağladığı bu kolaylıklar bütününe tarih araştırmalarında daha keyfiyeti haiz çalışmaları ortaya çıkarıp çıkarmayacağını elbette zaman gösterecektir.

Buraya kadar yaptığım eleştirilerin itidalden bir derece uzaklaştığını kabul etmem gerekiyor. Bunun en temel sebebi kantarın topuzunun diğer bir “aşırılık” lehine kaçmış olmasıdır. Yine de bu mektup mutlak bir teknoloji karşıtlığı olarak asla alınmamalıdır. Hâkim paradigmalarda neticede içinde anti-tezlerini domine etmiş vaziyettedir. Tarih, tarihçi ve tarih anlatısı; teknoloji ile sınıyor. İnsanlık teknoloji ile sınıyor. Şüphesiz tarihçilerin her bakımdan teknolojik enstrümanlara, sayılara ve bunlar marifetiyle yapacakları analizlere sahip olmasının içinde barındırdığı imkanlar da hesaba katılmalıdır. Fakat bu “insanlık” için bir “Pirus zaferi” olacaksa buraya bir daha yine ve yeniden bakmalı değil midir?

Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi (OSMED) yukarıda ifade etmeye, dikkat çekmeye çalıştığım hususlarda üstüne düşeni ilk sayısından itibaren yapmış görünüyor. Tüm ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik bulunuşuyla tarih anlatısında esasen “insanın” kaybolmaması adına bir gayret bu. Tebrikler OSMED.